

ВЛАДИСЛАВ ПАРХОМЕНКО
г. Николаев

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ НИКОЛАЕВА: ГОД 1916-й

В статье на основании преимущественно периодики того периода, освещается общественно-политическая жизнь г. Николаева в 1916 году. Внимание акцентируется на социально-экономическом кризисе, росте дороговизны, забастовочном движении на заводе «Наваль», деятельности общественных благотворительных организаций по оказанию помощи семьям запасных, беженцам, раненым, в условиях военного времени.

Ключевые слова: социально-экономический кризис, Николаев, дороговизна, благотворительные организации, завод «Наваль».

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2016

УДК 94 (477)

МАКСИМ ШТАБА

м. Миколаїв

maksim_shtaba@mail.ru

ЄВРЕЙСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ М. МИКОЛАЄВА В КІНЦІ ХІХ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті проаналізовано участь представників єврейської громади міста Миколаєва в роботі органів міського самоврядування наприкінці ХІХ на початку ХХ століття. Розглянуто політичні напрямки і рухи які були пріоритетними для представників єврейської громади міста, діяльність їх організацій та партій в Миколаєві в зазначений період, а також ставлення збоку російської влади до політичної діяльності євреїв в місті.

Ключові слова: євреї, сіоністські організації, Бунд, Поалей Цион, «Боротьба».

Актуальність зазначеної теми полягає в тому що єврейське населення в другій половині ХІХ на початку ХХ ст. в Миколаєві відіграло важливу роль в культурному та економічному житті міста. Однак в соціальному плані відносини до євреїв з боку влади та місцевого населення не завжди складались позитивно. У статті автор намагається розкрити питання політичної діяльності представників єврейської громади міста. Потрібно зазначити що, соціальні утиски представники зазначеної громади намагались вирішити в політичній площині. Основною проблемою дослідження є визначення причин, чому місцева влада з недовірою та насторогою ставилася до єврейських політичних поглядів та євреїв в цілому?

Дослідження регіональної історії національних меншин набули актуальності після здобуття Україною незалежності, не виключенням стали і дослідження історії єврейської громади міста Миколаєва.

Одною з перших спроб в дослідженні єврейської громади міста була публікація

Й. М. Шайкіна в 1998 р., але зазначена праця мала недоліки у вигляді недостатньої кількості джерел [12].

Значний внесок в розробку теми єврейського населення зробила Л. Л Левченко в своїх дослідженнях, вона акцентувала увагу на демографії євреїв Миколаєва, а також на відносинах зазначеної громади з Миколаївськими військовими губернаторами [8–10].

Дослідженням історії євреїв м. Миколаєва займались дослідники В. В. Щукін та А. М. Павлюк. Так, у 2009 р. вийшла праця «Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII – начало XX вв.)», в якій описані різні аспекти життя єврейської громади Миколаєва, розкрито правові положення євреїв в місті, та внесок євреїв в соціально-економічний розвиток міста Миколаєва з кінця ХVІІІ ст. по 1917 р. [13].

Вагомий внесок в дослідження історії єврейського населення Миколаєва зробили М. М. Шитюк, Н. О. Рижєва, Є. Гриневич, Ф. Коган та ін.

Автором поставлено завдання дослідити участь представників єврейської громади Миколаєва в роботі органів міського самоврядування; визначити політичні погляди єврейського населення міста та діяльність в Миколаєві єврейських політичних партій та організацій. Метою статті є дослідження політичних поглядів єврейського населення Миколаєва в кінці XIX на початку XX ст.

У 1866 році за клопотанням військового губернатора адмірала Б. О. Глазенапа уряд відмінив всі обмеження на проживання єврейського населення в місті Миколаїв, які були запроваджені в 1829 р., але діяли фактично з 1834 р. Чисельність єврейської громади поступово починає збільшуватись, так на 1880 р. в Миколаєві проживає 8325 осіб єврейської національності, а через 17 років, в 1897 р. єврейська громада налічує 20 109 осіб, що становило 20 відсотки від загального населення.

В подальшому, протягом 1898–1903 рр. приріст єврейського населення стабілізувався, що може означати те, що євреї все більше ставали стабільною частиною населення міста. Це підтверджується і показниками частки єврейського населення Миколаєва від загального населення, яка становила 19,2–20,06 відсотків, і більше не підіймалась.

У зв'язку з великою часткою єврейського населення в Миколаєві, виникло питання про участь представників єврейської громади в органах міського самоуправління. На виборах 1872 р. до міської Думи євреї були включені у загальні списки.

У списках Миколаївської міської Думи за 1884 р. зустрічаються такі прізвища як: Я. Г. Камінський, М. М. Ландау, І. С. Каменецький, Г. Б. Вуліх, М. А. Гурфінкель та ін. [1, арк. 1].

У період 1893–1897 рр. кількість гласних депутатів в міській Думі Миколаєва, згідно з законодавством дорівнювала п'яти. А вже протягом 1897–1901 рр. кількість представників єврейської громади зменшилась до 3 гласних. В цілому, до 1906 року в Миколаївській Думі завжди були присутні представники від єврейського населення міста, їхнє число було від 3 до 11 осіб. Найбільший показник був в період 1888 по 1892 рр.

Супротив міської влади, яка намагалась лишити без представництва євреїв в міській

Думі на період 1902–1905 рр. був очевидним, і це не могло не викликати хвилювання серед єврейської громади міста. Так в 1901 році група купців та жителів – євреїв подали до міської управи заяву про те, що Херсонська губернія, входить до числа губерній, в які призначені для постійного проживання євреї, тому немає ніяких підстав для виключення євреїв з числа гласних у міській Думі [13, 81].

Схожа ситуація відбулась і в 1905 році, коли міська управа відмовилась призначити гласних з числа євреїв, позбавляючи таким чином представництва в міській Думі єврейське населення Миколаєва. Представники єврейської громади, а це – Лейб Мешурес, Яков Камінський, Герш Сахарзон, Григорій Бродський, Арон Клейман та ін. звернулись до градоначальника з вимогами дотримання прав єврейського населення згідно з указом від 24.03.1866 р., який закріплював права євреїв в місті, і ніколи не був відмінений. Але прохання представників єврейської громади Миколаївським градоначальником було відхилено. 1.04.1905 р. градоначальник направив листа до міської поліції, з поясненням про відхилення вимог представників єврейської громади, тим, що місто Миколаїв не входить до смуги єврейської осілості [2, арк. 3].

У різні періоди, в число гласних від єврейської громади до Миколаївської міської Думи входили: Г. І. Касодо, І. С. Каменський, М. Г. Кенінгсберг, С. І. Давидсон, Г. І. Кранцфельд та інші. Працювали в міській управі Г. Д. Клейф, І. Я. Каплан.

До того ж важливо підкреслити те, що євреям не перешкождали в участі у виборах в Державну Думу в 1906 році. Вони реєструвались на рівні з іншими підданими Російської імперії. Представники єврейського населення склали 1221 осіб із загальних 4530 зареєстрованих до виборів до Державної Думи в Миколаєві. Дані свідчать про те, що євреї поклали великі сподівання на вибори до Державної Думи. Основною метою кандидатів від єврейського населення було скасування всіх обмежень для євреїв, зокрема скасування смуги єврейської осілості [13, 83].

У кінці XIX – на початку XX ст. на території Російської імперії виникають перші політичні партії, не оминув цей процес і єврейські

громади. В єврейському середовищі найбільшу популярність отримали сіоністські організації, та політичні партії соціалістичного спрямування. Сіонізм – це суспільно-політичний рух, спрямований на утворення самостійної єврейської держави. В свою чергу, іншим політичним напрямком, який був найбільш популярним були соціалістичні ідеї. Ідеї обох політичних напрямків були сприйняті російською владою негативно. Адже Російська імперія базувалась на засадах монархії і єдиної неподільної православної Росії. Будь-які прояви єврейського націоналізму чи поглядів спрямованих на класову боротьбу та гаслами про революцію каралися владою.

У Миколаєві в кінці XIX – на початку XX ст., як і по всіх великих містах Російської імперії, найбільш популярними суспільно-політичними рухами серед євреїв були: сіоністи, Російська соціал-демократична робітничка партія (яка розподілиться на більшовиків і меншовиків), Бунд – єврейський соціалістичний робітничий союз в Литві, Росії та Польщі, та Поалей Цион – єврейська соціал-демократична робітничка партія.

Перший сіоністський гурток в Миколаєві виник 1899 році. Але основною проблемою сіонізму була відсутність узгоджених дій та єдності серед різних його течій. На 1901 рік в Миколаєві існувало кілька сіоністських гуртків, між якими не було єдності. В цей період, діяльність сіоністських організацій була досить пасивною. Цікавість до сіонізму пробудилась під час приїзду доктора Вейцмана із Швейцарії. З дозволу міського рабина Л. Анчілевича доктор Вейцман виступив в одній з міських синагог, але міською поліцією виступ був перерваний, з того приводу, що ніяких домовленостей про цей виступ не було. Доктора Вейцмана було запрошено в відділок поліції, а рабин отримав офіційну догану [13, 84].

Доктором Вейцманом був майбутній перший президент держави Ізраїль Хаїм Вейцман. Рабин Анчілевич користується тим, що міська поліція не була попередженою про цей виступ, та не мала співробітників, які розуміли мову, дозволив проповіднику виступити на ідиші в будинку молитви. Перервати виступ з'явився сам Миколаївський поліцеймейстер. Хаїм Вейцман за свій виступ ніякого покарання не отримав, з тієї причини, що він був громадянином

іншої держави, але сам рабин Анчілевич, як уже згадувалось отримав сувору догану за те, що дозволив виступ іноземцю [13, ст.85].

У подальшому, від цього збігу неприємних обставин рабин Анчілевич не сильно постраждав. Миколаївський градоначальник неодноразово призначав Л. Анчілевича виконувати обов'язки міського рабина, але в подальшому рабин був більш обережний, і відкрито не проявляв симпатій до сіонізму.

Після 1901 року в Миколаєві продовжувалась боротьба між різними групами сіонізму. Демократична група сіоністів відправила делегатом на конгрес до Базеля Р. Г. Шухмана, на противагу опоненти відправили на конгрес протест з заявою, що він не являється законним лідером сіонізму в місті. На 1902 р. в Миколаєві діяло 6 сіоністських організацій, що ще раз доводить про відсутність єдності серед представників цього руху [10, 156].

Місцева влада не розуміла як саме їй потрібно себе поводити відносно сіоністських організацій. Основна проблема полягала в тому, що місцева влада немала чітких вказівок із Петербурга у вирішенні цього питання. Так, в серпні 1902 року по доносу про зібрання в оселі Абрама Каца був проведений обшук. Під час обшуку виявлено «Протокольну книгу І сіоністського теоретичного гуртка в Миколаєві» і бібліотеку. Як було з'ясовано: «Засновниками бібліотеки були син господаря М. Кац, Ш. Броун, Й. Осинівський, Л. Дробинський, А. Чудновський та інші». Учасників сіоністського гуртка поліцеймейстер пропонував арештувати на два місяці, градоначальник пом'якшив покарання до 1 місяця [5, арк. 2–4]. В даному випадку покарання було не за сіоністську діяльність, а за організацію бібліотеки і зібрання без дозволу на те поліції. Але Департамент поліції МВС призначив арешт А. Каца та ін.. [7, арк. 25–27].

Ситуація відносно сіоністів починала кардинально змінюватись з 1903 р. Активізація сіоністського руху викликала стурбованість в правлячих колах, які вбачали запровадження репресивних мір в боротьбі з цим явищем. Так, 24 липня 1903 р. всім поліцеймейстерам, градоначальникам, губернаторам надіслано лист за підписом міністра внутрішніх справ К. Плеве, в якому йшлося про небезпечність сіоністських організацій в національному пи-

танні, оскільки вони спонукають до міжетнічних конфліктів, що суперечило російській державній ідеї [7, арк. 2–3].

Боротьба з сіонізмом продовжилась і після революції 1905–1907 рр. Так, миколаївська адміністрація заборонила одному з найвпливовіших лідерів сіоністського руху В. Жаботинському виступити в місті з лекцією «Національні меншини».

У цілому, на відмінно від Одеси, Миколаїв не став центром сіоністського руху. Це пояснюється тим, що по-перше сіоністи в своїй діяльності були досить пасивні. Другою причиною було те, що концентрація єврейського населення в місті була значно меншою ніж в Одесі, та органи правопорядку тримали ситуацію в місті під своїм контролем [13, 90].

У місті активно діяли організації соціал-демократичних єврейських партій Бунд та Поалей Цион.

Ключову роль в Миколаєві Бунд грав в період революції 1905–1907 р., так після революційних подій 1905 року, коли в Миколаєві в листопаді того ж року виникли «Ради робітничих депутатів». Бунд прийняв сторону меншовиків, і намагався нівелювати вплив більшовиків на суспільно-політичне життя в місті.

Але на противагу вищезазначеному, миколаївський дослідник П. І. Соболев в своїй праці стверджує, що в період революційних подій 1905 р. в Миколаєві, після єврейських погромів відбувається злиття і об'єднання всіх революційних організацій: РСДРП (більшовиків та меншовиків) та Бунду в «Об'єднаний комітет соціал-демократичних організацій», що дало змогу підпорядкувати більшовиками своєму впливові і єврейських трудящих [11, 14].

Про активність євреїв у політичній сфері свідчить красномовно і таємний лист миколаївського градоначальника до МВС, датований груднем 1906 р. В листі йшлося про те, що в Миколаєві окрім «шкідливих» політичних партій, таких як «Миколаївський комітет соціал-демократичних партій» та «Миколаївська організація соціалістів-революціонерів», в яких євреї приймають активну участь, в місті з'явилися виключно єврейські партії «Бунд», «Поалей Цион», група «сіоністів» та інші єврейські революційні організації. Зокрема в листі йшлося про те, що основною проблемою є те, що переписка між єврейськими політич-

ними партіями та організаціями ведеться на єврейській мові, а серед поліції та жандармів були відсутні спеціалісти, які б розуміли цю мову [3, арк. 3].

26 січня 1907 року була арештована 19-річна акушер–практикантка Фріма Бейз, в якої було знайдено при обшуку нелегальну газету «Боротьба», яку видавали спільно Бунд та РСДРП. Дівчину звинуватили в поширенні агітації за РСДРП на виборах в Державну Думу. Покаранням для неї стала заборона проживання в Миколаєві [4, арк. 92–93].

Таким чином, потрібно зазначити, що відношення місцевої влади до єврейської громади було зверхнім, а в деякій мірі ворожим. Це яскраво простежується в відношенні місцевої адміністрації до представників єврейської громади в міській Думі. Так, спостерігається тенденція зниження представників від єврейського населення міста з кожною новою 4-річною діяльністю міської Думи.

З початком діяльності єврейських політичних партій ставлення до них з боку міської влади було негативним. В сіоністських організаціях російська влада вбачала прояви єврейського реакційного націоналізму, який не вписувався у загальну концепцію російської державної політики, і якщо на рубежі XIX–XX ст. діяльність сіоністських організацій владою майже не переслідувалась, то на початку XX ст. відношення до сіонізму стало відкрито негативним.

Окрім сіоністських організацій серед єврейського населення популярні також соціал-демократичні єврейські партії: Бунд та Поалей Цион, а також РСДРП, в складі якої була велика кількість євреїв. До таких політичних партій відношення влади було негативним з самого початку їхньої діяльності в Миколаєві. Адже в даних партіях керівництво Російської імперії вбачало ворога і небезпеку державності, оскільки РСДРП, Бунд, Поалей Цион відігравали провідну роль під час революційних подій 1905–1907 рр.

Економічні причини, закритість єврейських громад, релігійні відмінності, які не сприймалася переважною більшістю християнського населення міста та антимоноархічні політичні погляди спричиняли єврейські погроми, які протягом 1905–1907 рр. прокотились не тільки по Миколаєві, а по багатьох містах «смуги осілості».

Список використаних джерел

1. Державний архів Миколаївської області (Держархів Миколаївської обл.), Ф. 222, Оп. 1, Спр. 1628, Арк. 56.
2. Так само, Ф. 229, Оп. 1, Спр. 917, Арк. 42.
3. Так само, Спр. 1013, Арк. 58.
4. Так само, Спр. 1121, Арк. 117.
5. Так само, Оп. 4, Спр. 30, Арк. 73.
6. Так само, Спр. 54, Арк. 87.
7. Так само, Спр. 58, Арк. 113.
8. Левченко Л. Л. Євреї на терені Миколаївського військового губернаторства у XIX ст. / Лариса Леонідівна Левченко // Запорозькие еврейские чтения. — Запорозьє, 1999. — Вып. 3. — С. 17—24.
9. Левченко Л. Л. Судьба евреев в Николаевско-Севастопольском военном губернаторстве в XIX в. / Лариса Леонидовна Левченко // Материалы Восьмой Международной Межрегиональной конференции по иудаике. — М., 2001. — С. 39—54.
10. Левченко Л. Л. Історія Миколаївського і Севастопольського військового губернаторства (1805–1900) / Лариса Леонідівна Левченко. — Миколаїв : Вид-во МДГУ імені П. Могили, 2006. — С. 39—54.
11. Соболев П. І. Нариси історії Миколаївщини XX століття : навчальний посібник / Петро Іванович Соболев. — Миколаїв : Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2005. — 156 с.
12. Шайкин И. М. История евреев Николаева / Иосиф Меерович Шайкин // Запорозькие еврейские чтения. — Вып. 2. — Запорозьє, 1998. — С. 130.
13. Шукин В. В., Павлюк А. Н. Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII – начало XX вв.) / Владимир Владимирович Шукин, Андрей Николаевич Павлюк. — Николаев : Издательство Ирины Гудым, 2009. — 352 с.

МАХІМ ШТАВА

Mykolaiv

THE JEWISH POPULATION IN THE POLITICAL LIFE OF NIKOLAEV IN THE LATE XIX EARLY XX CENTURY

The article analyzes the participation of representatives of the Jewish community of Nikolaev in the work of the city government in the late XIX to early XX century. We consider political trends and movements that have been a priority for the Jewish community, the activities of their organizations and parties in Nikolaev in the period, and treatment side of the Russian authorities to the political activities of Jews in the city.

Key words: Jewish, Zionist organization, Bund, Poale Zion, «Fighting».

МАКСИМ ШТАБА

г. Николаев

ЕВРЕЙСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ Г. НИКОЛАЕВА В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX В.

В статье проанализировано участие представителей еврейской общины города Николаева в работе органов городского самоуправления в конце XIX начале XX вв. Рассмотрены политические направления и движения которые были приоритетными для представителей еврейской общины города, деятельность их организаций и партий в Николаеве в указанный период, а также отношение со стороны российских властей к политической деятельности евреев в городе.

Ключевые слова: евреи, сионистские организации, Бунд, Поалей Цион, «Борьба».

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2016